

Diagnoza psychologiczna
dzieci
w wieku szkolnym

Tom 1

NR 122

Diagnoza psychologiczna dzieci w wieku szkolnym

Tom 1

pod redakcją
Zofii Dołęgi

Redaktor serii: Psychologia
Jan M. Stanik

Recenzenci
Anna Matczak
Teresa Rostowska

Spis treści

Wstęp (<i>Zofia Dołęga</i>)	7
<i>Zofia Dołęga</i>	
Wprowadzenie do diagnozy psychologicznej dzieci szkolnych	11
<i>Marianna Dąbrowska-Wnuk</i>	
Sprawność percepcyjna i jej ocena u dzieci w wieku szkolnym	53
<i>Anna Worsztynowicz</i>	
Ocena sprawności intelektualnej dzieci w wieku szkolnym	87
<i>Yvona Woźniakova</i>	
Twórcza aktywność dzieci szkolnych — ocena diagnostyczna	113
<i>Ida Szwed</i>	
Ocena rozwoju sprawności językowej w wieku szkolnym	127
<i>Bernadeta Bulla</i>	
Ocena poziomu rozwoju moralnego dzieci w wieku szkolnym	141

Wstęp

Niniejszy tom jest efektem długoletniego projektu badawczego realizowanego w Zakładzie Psychologii Rozwoju i Wychowania Uniwersytetu Śląskiego, koncentrującego się na diagnozie psychologicznej dzieci i młodzieży. W szczególności na zasadach i sposobach postępowania diagnostycznego prowadzonego w celach wychowawczych.

Tego rodzaju diagnoza ma służyć opisowi i ocenie sprawności, funkcji psychicznych oraz zachowań i w odniesieniu do wieku badanych osób oraz kontekstu ich życia. Czasem określa przyczyny lub przynajmniej antecedensy, a więc istotne z punktu widzenia rozwoju psychicznego zdarzenia i okoliczności w jakiś sposób wyznaczające diagnozowany stan rzeczy. Przede wszystkim jednak koncentruje się na znaczeniu aktualnego funkcjonowania psychologicznego dla tempa i kierunku zmian w rozwoju psychicznym po to, by możliwie trafnie przewidzieć, w jakim stopniu badani są przystosowani do życia społecznego i szczęśliwi. Z tego punktu widzenia diagnoza psychologiczna jest podstawą do ewentualnej pomocy psychologicznej i profilaktyki wychowawczej.

Takie rozumienie diagnozy zaprezentowano już wcześniej w tomach serii wydawniczej poświęconej metodom diagnozy psychologicznej. Opublikowano do tej pory (w 1997 roku) *Wybrane metody diagnozowania i prognozowania rozwoju dziecka do lat trzech*, a w 2005 roku *Diagnozę psychologiczną dzieci w wieku przedszkolnym*.

Autorzy tekstów, składających się na niniejszy tom, podejmują problematykę diagnozy psychologicznej w ujęciu rozwojowo-wychowawczym i wychowawczo-klinicznym, a więc nachylonej w kierunku oceny zaawansowania różnych aspektów psychologicznych i szacowania szans rozwojowych oraz rozpoznawania problemów *stricte* klinicznych w okresie szkolnym.

Czytelnicy zauważą zapewne trudność w trafnym nazwaniu przedmiotu diagnozy ze względu na przedział wiekowy osób będących obiektem zaintereso-

sowania. Określenia „młodszy wiek szkolny” i „okres wczesnoszkolny” byłyby tu z pewnością zbyt wąskie. „Wiek szkolny” słabo kojarzy się z kolei z psychologicznymi problemami wczesnego dojrzewania. „Późne dzieciństwo” natomiast to pojęcie niekoniecznie skupiające uwagę na zadaniach życiowych i problemach rozwojowych związanych z aktywnością szkolną.

Podjęta analiza metod, technik i narzędzi diagnostycznych koncentruje się raczej na właściwościach rozwojowych, potrzebach i warunkach życia uczniów szkoły podstawowej niż starszych. Choć oczywiście prezentowane w pracy sposoby postępowania diagnostycznego znajdują zastosowanie w diagnostyce młodzieży. Psychologiczne instrumentarium diagnostyczne stosowane do celów wychowawczych opiera się bowiem na założeniach wywiedzionych z psychologii rozwoju, w tym na zasadzie ciągłości zmian rozwojowych. Trzeba zauważyć ogromną złożoność i dynamikę okresu dorastania, nowy kontekst życia szkolnego na poziomie gimnazjum i liceum (także szkoły zawodowej) oraz wyjątkową koncentrację problemów nie tylko psychologicznych, ale także społecznych tego czasu. Wobec dorastającej młodzieży postępowanie diagnostyczne przybiera więc zwykle nowy kształt — jest bardziej skoncentrowane na problemach osobistych, emocjonalnych, społecznych czy egzystencjalnych niż na sprawności percepcyjnej, wydolności intelektualnej czy szkolnym przystosowaniu. Właściwości psychologiczne i kontekst społeczny przełomu późnego dzieciństwa oraz wczesnego dorastania stanowią więc uzasadnienie dla zastosowania swoistej „cezury diagnostycznej”, a więc celowego zogniskowania pracy na zastosowaniach diagnostycznych wobec dzieci uczęszczających do szkoły podstawowej.

Między 6. a 12./13. rokiem życia rozwój psychiczny i charakterystyka zachowań dzieci szkolnych nabiera indywidualnej, a także grupowej wyrazistości. Jak nigdy wcześniej w diagnostyce psychologicznej oceniany jest nie tylko stan fizyczny, sprawność motoryczna, percepcyjno-intelektualna, ale również zdolność dzieci do uczenia się na sposób szkolny oraz jakość czynników edukacyjnych i znacznie szerszego środowiskowo-kulturowego kontekstu. Stąd zamysł, by problematykę diagnozy psychologicznej wieku szkolnego zaprezentować w dwóch odrębnych częściach. Kierowany do rąk Czytelnika tom 1 prezentuje dostępne w literaturze przedmiotu, ale z różną częstotliwością i efektem, stosowane metody, techniki i narzędzia służące profesjonalnej diagnozie w sferach funkcjonowania psychologicznego zasadniczych dla powodzenia szkolnego: percepcyjnej, językowej, intelektualnej i moralnej. Prezentuje też sposoby diagnozy niektórych aspektów swobodnej aktywności dzieci szkolnych, która ujawnia ich ukierunkowanie twórcze. Zaplanowana do druku na później druga część pracy poświęcona będzie natomiast zagadnieniom diagnostycznym odnoszącym się do sfery emocjonalnej, społecznej, osobowościowej i religijnej oraz w większym stopniu uwzględni diagnozę rodzinnego kontekstu rozwoju dzieci i młodzieży szkolnej. Skoncentruje się również na psychologicznej problematyce zabaw i rozrywek dziecięcych okresu późnego dzieciństwa.

Diagnoza psychologiczna w okresie szkolnym jest źródłem wiedzy o konkretnym uczniu bądź o grupie dzieci, zwłaszcza o zespole klasowym lub grupie rówieśniczej. Zwykle, choć niekoniecznie, sporządzana bywa w obliczu konkretnego problemu wychowawczego, np. problemów zdrowotnych, trudności i niepowodzeń szkolnych, obniżonego potencjału intelektualnego, zaburzeń w zachowaniu, specyficznych wymagań edukacyjnych, np. tych związanych z systemem integracji pedagogicznej. Diagnozowanie tego rodzaju jest podstawą do formułowania hipotez diagnostycznych i orzeczeń psychologicznych o ewentualnych czynnikach ryzyka rozwojowego, np. o ryzyku dysleksji oraz prognoz o przyszłym powodzeniu szkolnym lub szansach na społeczne przystosowanie uczniów pochodzących z dysfunkcyjnych środowisk wychowawczych, tych o zaburzonym rozwoju, np. o znacznej dysharmonii rozwojowej, nadpobudliwych, z wadami wymowy czy defektami sensorycznymi. Dotyczyć też może dzieci o ponadprzeciętnym potencjale intelektualnym i uzdolnieniach specjalnych lub tych, od których wymaga się szczególnego wysiłku adaptacyjnego do polskiego systemu szkolnego (dzieci cudzoziemców lub uchodźców, dzieci romskie, uczniowie powracający do Polski po dłuższym pobycie za granicą itp.).

Oczywiście prezentacja zagadnień diagnostycznych z podziałem na sfery funkcjonowania psychologicznego nasuwa pewną wątpliwość. Coraz większa złożoność psychiki i zachowań na kolejnych etapach życia powinna skłaniać do rezygnacji z prezentowania problematyki diagnostycznej w sferach psychicznych w przekonaniu, że trafne postępowanie diagnostyczne powinno mieć charakter syntetyczny i kontekstualny. A diagnoza izolowanych aspektów funkcjonowania psychologicznego (zachowań, czynności, sprawności, nawyków, cech, postaw) powinna służyć budowaniu pełnego portretu dziecka i określeniu ewentualnej pomocy psychologicznej, niż stanowić skończone zadanie dla psychologa-diagnosty. Przykładowo analiza twórczości plastycznej dziecka w wieku szkolnym może być źródłem informacji o jego sprawności intelektualnej, ale również o relacjach interpersonalnych; ocena religijności dziecięcej wydaje się jeszcze bardziej złożona, bo wymaga powiązania danych diagnostycznych z zakresu uczuciowości, rozumowania, rozumienia moralnego oraz przystosowania społecznego, a wszystko to w kontekście lokalnej obyczajowości. Jednakże przyjęta w pracy strategia prezentacji sposobów diagnozy w odniesieniu do wybranych sfer rozwoju znajduje uzasadnienie w tradycji psychologii rozwojowej. Sprzyja przejrzystości wykładu, a zarazem uwzględnia założenia pomiaru psychologicznego, który wymaga precyzyjnego określenia tego, co będzie przedmiotem opisu, kontroli i oceny.

Artykuły uwzględniają założenie o zróżnicowanym statusie zadań stosowanych w postępowaniu diagnostycznym. Podstawową kategorią są te standardowe, opublikowane w formie osobnych narzędzi z podręcznikami (instrukcjami), legalnie dystrybuowane w postaci książek lub opracowań w specjalistycznych, recenzowanych czasopismach z podaniem pełnego opisu bibliograficznego. Z pewnością należy spośród nich wyłączyć te funkcjonujące w obiegu prywatnym, przekazywa-

ne z rąk do rąk, bez określonego statusu formalnego, o wątpliwym pochodzeniu, niejasnych założeniach teoretycznych. Druga kategoria to niestandardowe zadania opisane w literaturze, niechronione prawami autorskimi, np. próby Piagetowskie, dylematy moralne L. Kohlberga, figury H. Spionek i próby rytmu M. Stambak, które czytelnik może stosować, odnosząc swoje wyniki do przedstawionych przez ich autorów. Trzecią grupą są zadania samodzielnie wymyślone lub skonstruowane przez diagnostę, stosowane niestandardowo na własny użytek, np. orientacyjne próby obrazkowe do oceny sprawności komunikacyjnej lub zadania wymagające klasyfikacji przypadkowo zestawionych obiektów. Czwartym źródłem informacji diagnostycznych są odpowiedzi na pytania kierowane do osób zajmujących się badanymi dziećmi, a więc rodziców, nauczycieli, wychowawców, opiekunów, pediatrów. Uzyskane tą drogą dane (pod warunkiem, że źródło informacji jest wiarygodne) uznać może diagnosta za wskaźniki określonych osiągnięć rozwojowych, np. w sferze czytania ze zrozumieniem, podporządkowania się regułom grupy, dzielenia się określonymi dobrami. Psycholog niedysponujący narzędziami z grupy metod standaryzowanych lub niestandaryzowanych nie powinien więc czuć się bezradny. Musi wszak pamiętać, że status stosowanego narzędzia diagnostycznego wiąże się ze znaczeniem, jakie nada uzyskanemu wynikowi, a to z kolei wpłynie na jego decyzje na kolejnym etapie procesu diagnostycznego.

Publikacja ta w dużej mierze kierowana jest do przyszłych (studenci) i praktykujących psychologów wychowania, pedagogów szkolnych, pracowników poradni psychologiczno-pedagogicznych, do nauczycieli zainteresowanych optymalnym rozwojem swoich uczniów. Dla praktyków i studentów zainteresowanych diagnostyką wychowawczo-kliniczną przydatne będą zwłaszcza rozdziały 2, 3 i 5 (diagnostyka sfery percepcyjnej, intelektualnej i językowej). Dla rodziców i wychowawców, np. pracowników świetlic szkolnych i terapeutycznych czy pracowników warsztatów terapii zajęciowej, interesujący może być rozdział o twórczej aktywności dzieci (rozdział 4). Wydaje się, że treści rozdziału 6, traktującego o diagnostyce poziomu zaawansowania różnych aspektów rozwoju moralnego, skierowane są raczej do badaczy rozwoju dzieci niż do praktyków. Jednakże, w świetle pogłębiających się problemów w obszarze współczesnej szkoły widać wyraźnie, jak bardzo wychowawcom brakuje dziś nie tylko szczegółowej wiedzy, ale przede wszystkim świadomości znaczenia klimatu moralnego dla całokształtu funkcjonowania samych uczniów, nauczycieli oraz szkoły jako systemu społecznego i instytucji jednocześnie.

Mam nadzieję, że niniejsze opracowanie przyda się praktykom diagnostom, co — być może — przyczyni się do bardziej podmiotowego traktowania dzieci oraz holistycznego, wrażliwego i akceptującego rozumienia ich problemów.

Zofia Dołęga

Redaktor
Katarzyna Więckowska

Projektant okładki
Piotr Woźniak

Redaktor techniczny
Barbara Arenhövel

Korektor
Mirosława Żłobińska

Copyright © 2010 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 1644-0552
ISBN 978-83-226-1878-3

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 11,75. Art. wyd. 15,0. Papier offset.
kl. III, 90 g Cena 23 zł

Lamanie: Pracownia Składu Komputerowego
Wydawnictwa Uniwersytetu Śląskiego
Druk i oprawa: EXPOL, P. Rybiński, J. Dąbek, Spółka Jawna
ul. Brzeska 4, 87-800 Włocławek

